

**Резюме на научните трудове на гл. ас. д-р Павел Павлов,
представени за участие в конкурса**

Монография

Богословието като биография: Протоерей Георги Флоровски (1893-1979). Био-библиография. С., 2013, 321 с. ISBN 978-954-07-3466-8

Стана нормално повечето книги писани в контекста на академичното поприще и съдържащи определени академични претенции да започват с обяснението за това защо при толкова много книги на дадената тема, се налага още една, а именно – предложената от автора. Настоящият труд няма нужда да се справя с подобен тип предизвикателство. Причините са няколко. На първо място, броят на книгите за протоерей Георги Флоровски е доста оскъден (съвсем друг е въпросът, че в България такива просто няма). На второ място, малкото книги написани за Флоровски са писани по други поводи и по друг начин. Така например, добре известната книга на Андрю Блейн има по-скоро автобиографичен характер и е изградена по личните спомени на „късния“ отец Георги. Избраният тук подход се основава на житейската летопис на Флоровски, която е предадена преди всичко от запазените хиляди негови писма (епистоларната е, може би, най-обемната част от неговото творчество), спомени на други и т.н.

Съдържанието има дву-компонентна структура, съдържаща две части, които са колкото допълващи се, толкова и взаимно необходими. Първата част е методологично по-богатата и съвместява чертите на хронология, летопис, житие и интелектуална биография, а втората част представлява детайлната библиография на трудовете *на* и *за* о. Георги Флоровски. Избраният тук термин за

подобен жанр е био-библиография. Но както и да се нарече тази част, тя е един опит да се съединят личността на събитията, динамиката на промяната, откровението на диалога и непосредствеността на изказа. Всичко това се постига чрез акцентирането на личните свидетелства в писмата на о. Георги Флоровски на фона на конкретните му житейски обстоятелства и богословски мироглед. В такъв един подход богословието извира не от написаните трудове, то не е просто текстуално дефинирано в рамките на дадена методологична коректност. Напротив, богословието придобива плът и се въплътява в откровението на личните събития. Разликата между богословие и живот губи очертанията си и личният живот става богословски проявен. Силата и предимствата на един такъв подход би трябвало да са универсално очевидни, но по важното в случая на о. Георги е, че този подход е просто задължителен. Силно вярвам, че Флоровски не може да бъде разбран по друг начин. Доказателство за това е нарастващата в последно време тенденция, породила се първоначално у някои богословски среди в Северна Америка, да се преоткриват устоите на православното богословие под формата на някаква негова метапатристична версия – тенденция, която очевидно засяга богословското дело на о. Георги, свързвано обикновено с така наречения нео-патристичен (самият Флоровски предпочита да говори по-скоро за свето-отечески) синтез. Един от проблемите на новопроповядваният подход се състои в това, че той бива представян и възниква едва ли не като някаква антитеза на метода и богословските приноси на Флоровски. Изведнъж отец Георги се оказва един от главните виновници (наред с Владимир Лоски, о. Йоан Романидис и др.) за изкуственото налагане на богословското разделение между Изтока и Запада в ХХ век, а така също и за „конструирането“ на един вражески образ за Запада, който му бил необходим за да се „самоидентифицира“ като богослов в средите на

инославните си колеги. Съвсем откровенно може да се каже, че последствията от едно такова противопоставяне биха могли да бъдат катастрофални и, независимо от каквито и да е методологични претенции, неадекватността на подхода предопределя безсмислието на неговите резултати.

Мета-патристичния подход бе посрещнат доста бързо и много критично от много православни богослови по света, включително и в България.¹ По много интересен начин това доведе до един друг малко по-различен проблем. В реакцията си на мета- или пост-патристичния подход, някои православни богослови изпаднаха в другата крайност, а именно прекалено да наблягат на „икуменизма на Флоровски“ и да го представят едва ли не като отявлен привърженик или интелектуална рожба на Запада. Изведнъж ранните увлечения на Флоровски по Евразийството, добрите му познания на западната литература, и професионализма му в работата с католически и протестантски източници се оказа основа за разглеждането му като „крипто-западник.“ Такъв подход, макар и изпълнен с благородни мотиви, отново не може да се разглежда като адекватен.

Настоящата работа предлага една друга визия, оставяйки Флоровски, говорейки на други, а не просто пишейки, да говори сам за себе си. Едно от основните предимства на този подход се състои в това, че предложената визия посочва несъстоятелността на посочената по-горе проблематика – тя просто няма от къде да излезе. Този извод се оформя по един методологически неоспорим начин, без някаква вдъхновена полемика, а с едно умерено търсене на баланса между личностност, събитие и историчност. Защото само един многопластово диалогичен подход може да се докосне до логиката на причинно-следствените връзки, да преодолее

¹ Вж. Риболов, С. *New Wave* в Православното богословие в началото на XXI в. – Християнство и Култура, бр. 54, 2010, с. 89-101; Танев, С. Към едно ново православно богословие? Или просто богословието на Фордъм. – Християнство и култура, бр. 55, 2010, с. 90-97.

привидната линейност на събитията и да помогне на личността на историка-богослов да се открие иззад текстовете и архивните документи. Всеки друг подход би попаднал в плена на някаква частична или изкуствено и насилно съчленена херменевтика. В същото време обаче, ефективността на предложения метод не предполага някаква самодоволна завършеност, а напротив приканва към възискателна итеративност. Това по същество е един изследователски труд, който отваря вратата за нови и още по-интересни изследвания в тази област. В този смисъл на книгата трябва да се гледа като на един изследователски проект, който тепърва има да се разгръща чрез уплътняването и разнообразяването на диалогичните пластове, а така също и чрез рафинирането на хронологическите перспективи.

Друга характерна черта на предложения труд е неговата „Българска следа.“ Казано по друг начин, тази книга не можеше да бъде написана другаде освен в София. Очевидната причина за това се състои не само в това, че в началото на 20-те години на XX век о. Георги Флоровски живее и твори в София, и не само в значимостта на този период от неговия живот за цялостното му изграждане като историк-богослов. Друга важна причина е духовната му връзка с професор Николай Никанорович Глубоковски, който от 1923 (основаването на БФ) е преподавател във висшето богословско училище в София. В този смисъл, един от най-близките богословски учители на Флоровски се намира в София! Особен интерес представлява и връзката на Флоровски с проф. В. Златарски, особено в контекста на споровете за Софiя, Премъдрост Божия – един факт, който е на практика неизвестен. От друга страна, темата за ролята на гр. София в живота на Флоровски, позволява да се открият други теми, които са също толкова неизследвани, но сякаш още по-съществени за разбирането на личността на оца. Става дума за връзката между трагизма на неговото изгнаничество и

автентичността на православната му богословска мисия по света, но така също и за връзката между аскетичния характер на неговото „академично“ богословие и силата на неговото лично богословско свидетелство. Тези две теми са тясно свързани с основната теза на книгата за необходимостта от това, изследването на богословските прозрения на Флоровски да се разгръща като животоописание. Съществено в случая е не толкова докосването до някои малко изследвани моменти от историята на православното богословие на XX век, а отстояването и съпреживяването на Православието на християнското благовестие, което о. Георги свещенически проповядва през и чрез целия си живот. За него сякаш в най-пълна сила важи възгласа от Светата Божествена Литургия „Да стоим добре, да стоим със страх, да внимаваме, за да принесем в мир светото възношение!“ Защото силата на богословския подход на о. Георги е не само в неговата удивителна способност да усеща съществено важните богословски въпроси и да предлага техни отговори, а в това да очертава посоките на най-ключовите измерения на богословската проблематика, които се превръщат в пътеводител в Православното богословие за онези, които могат да слушат и да чуват. Такъв, например, е случаят с богословската му интерпретация на учението на св. Григорий Палама за Божията същност и енергии, предложена още през 1927 г. в статията му *Творение и тварност*,² която ще се превърне по-късно в основополагаща за Владимир Лоски и о. Йоан Майендорф.³

По форма, максимално близка до християнска летопис, предложеният труд представлява опит да се разкаже, да се

² Флоровский, Г. Тварь и тварность. *Православная мысль*, № 1, 1928, 176-212; Английска версия: Florovsky, G. *Creation and Creaturehood*. В: *The Collected Works of Georges Florovsky, Vol. III: Creation and Redemption*, Belmont, MA: Nordland Publishing Company, 1976, 43-78; Български превод (П. Павлов): *Творение и тварност*. В: Протоиерей Георги Флоровски, *Творение и изкупление*, София: Православен Калейдоскоп, 2008, с. 41-86.

³ Софроний (Сахаров), архимандрит. *Переписка с протоиереем Георгием Флоровским*. Изд. 1-е. Свято-Иоанно-Предтеченский монастырь, 2008, с. 65: Письмо № 10, Пасха, 1958.

проникне и премине зад изворите и данните, да се анализира творчеството и да се покаже перспективата и бъдещето пред едно подобно богословско наследство. За отец Георги няма по важни неща от вярата и историята. Именно по този начин - през историята и през събитието - се очертава неговия живот във вярата, а не само през неговите текстове, които са само „моментни снимки“. Животът е по-бърз от плодовете на човешкия труд. Често пъти минава доста време докато се завърши нещо, било дом, било образование, семейство или професия. Същото е по отношение и на текстовете, които остават. Те се раждат трудно и достигат много бавно до читателите. Затова може би по-бързите форми на словото са и по-исторични – „В начало беше Словото“. Но сякаш е по-интересно не какво човек казва за себе си, колкото, какво казва за другите. Това ни вкарва в малко известни данни от личните архиви на хора, с които отец Георги Флоровски е бил малко или повече близък. Такива са спомените на Клавдия Флоровска, архивът на Антоний Флоровски, кореспонденцията с Глубоковски, Флоренски, Поливка, Трубецкой и останалите евразийци, Златарски, Булгаков, Бердяев, арх. Софроний (Сахаров), Чижевски, Тишкевич, Иваск, и т.н. Прави впечатление, че отец Георги има продължителна преписка или с близки хора, или с такива, от които може да научи нещо. Силно впечатление в тази посока прави напр. десетилетната кореспонденция с Д. Чижевски. Обсъждат стотици неща, като непрекъснато се подкрепят един друг. Насърчават се в хипотезите, помагат си в литературата, в преподавателската работа, отварят си възможности един на друг.

Има още един момент, който е крайно важен, когато се говори за кореспонденция и епистолярно наследство. Това е истинността, обективността, която веднага се проверява, още във ответното писмо. Посланието не търпи фалша или пресилеността, напр. на публичната реч, която винаги е обусловена от контекста и конюктурата. В писмото интимността гарантира, сякаш,

истинността. И когато днес четем писма, написани преди 50 и повече години, трябва да подхождаме чисто, като хора, които влизат във *вътрешната стаичка на сърцето*, в най-интимната, личностна част от творчеството на всеки един автор.

Разбира се, епистолярното наследство, макар и важна част от едно подобно изследване, не е единственото. За написването на такъв тип работа е необходимо да бъдат привлечени източници от най-различен характер. Архивът в неговата богословска интерпретация е обхванат максимално широко, за да могат да бъдат извадени и подчертани такива моменти и събития от живота на отца, които ни се струват определящи за конкретното време и година. Въпросът за архива и архивите придобива особена актуалност и острота днес в България и във връзка с предстоящата огромна архивна работа, свързана с богословското наследство и богословите, както и с водещите богословски образователни институции, защо не и със самата БПЦ. В този смисъл изработването на един модел, по който биха могли да се представят и други, в това число и български богослови, е една от основните задачи при изграждането и утвърждаването на новата дисциплина *История на православното богословие през ХХ в.*⁴

Доксологията е завършек на всяко богословие по отношение на Господа, Св. Богородица, светците и т.н., но панегиричното отношение към богословите от миналите 2-3 поколения днес не е нужно никому; трябва с много труд и усилия да бъдат събрани и

⁴ Дълго време в богословските изследвания доминираше текстово-критичният, литературно-филологическият, обективистично-систематическият подход за сметка на историко-персоналистичния. Често пъти богословието беше разглеждано само като текст, формула, трактат, но не и като житейска съдба, сякаш текстовете нямат свои автори. Изграждането на един по жив и личностен подход към Историята на богословието изисква възстановяването на биографичния метод и възраждането на жанра научна биография. Именно засилването на биографския метод ще даде възможност да се коригират някои оценки за творчеството на изследваните богослови, изградени във времето, когато нямаше достъп до личните и институционалните архиви.

търпеливо разчетени хиляди архивни *парчета*, откъслечи, на които след това да бъдат зададени правилните и умни въпроси, за да може получената информация да бъде конструирана в една амалгама от събития, текстове и описания. Огромната разлика в архивните обеми между старата история, в която почти липсват документи и новата, която изобилства от такива, създава и друг тип отговорности пред изследователя. Ако за историка, изследващ Късната античност (напр. времето на св. Константин Велики) е необходимо творческо въображение за да допълни архивните празнини, то на изследователя на XX в. е необходимо аналитично прозрение, за да може да подбере най-главното за пълнокръвното представяне на една личност, школа или институция. Историкът-богослов не просто информира, той намира смисъла, същината, най-важното. И след това го представя така, че да реконструира, да оживотворява личностите във времето. В това е предимството на историята пред археологията – занимава се само с живи хора, в историята има живот, пълнота от живот. Може би именно за това в историята *damnatio memoriae* е и най-голямото наказание – смърт след смъртта⁵.

За доброто представяне на една изследвана личност е необходимо максимално да се навлезе в неговия свят. Важно е да бъдат посетени в буквален смисъл на думата местата, свързани с неговия живот. Предложените разсъждения се основават и на такава една перспектива. В продължение на години са обходени най-важните места от живота на отец Георги Флоровски: Елисаветград (Кировоград), Одеса, Софийските места, Прага, Париж, Белград... Посетени са сградите, които е обитавал отецът в конкретното време, посетени са храмовете, където е служил или се е черкувал, в библиотеките, в които е работил, докоснахи са книгите, които е чел. Данните са надлежно сверени с наличните авторитетни източници

⁵ Това е точно обратното на светогорско-монашеското: „Който умре преди да умре, когато умре няма да умре!“.

(напр. *Жизнеописание*то на отец Георги от Андрю Блейн и др.). Освен това проведени са разговори и с хора, които са познавали ощеца, неговата сестра (в София) и т.н.

Въпросът за пълния библиографски опис на съчиненията на отец Георги Флоровски е перманентен. Въпреки извършените до сега описи на цялостното творчество на ощеца липсва една нова, актуална библиография на изданията, преводите и новите публикации на стари негови текстове. Това е една много трудна и дори непосилна задача, защото става дума за издания на множество различни езици, както и на всекидневно появяващи се нови издания на негови статии, книги, части от текстове и т.н.

Най-пълната досега библиография на ощеца е публикувана от Андрю Блейн.⁶ В последните години от живота на ощеца Блейн контактува с него непрекъснато и се опитва постоянно да внесе някакъв порядък в подреждането на огромното му творчество.⁷ Трудностите са огромни. Флоровски публикува в много държави, в над сто списания, на различни езици и т.н. От друга страна, поради самия негов начин на живот – непрекъснато на път към ново място, той самият често не притежава нито копия, нито дори е сигурен, че всички текстове са излезли. Има още един проблем, който не е решен в библиографския опис на Блейн – това е самото отношение на Флоровски към неговите собствени текстове. Прави впечатление, че много често не обръща особено внимание на свои текстове, писани в далечни периоди от неговия живот, както и това, че той, особено в последните години от живота си, цени главно капиталните си изследвания, свързани с основни теми от областта на православното богословие. Всички други текстове сякаш са

⁶ Друга такава вж. Neiman, David, Schatkin, Margaret. *The Heritage of the early Church: essays in honor of Georges Vasilievich Florovsky on the occasion of his eightieth birthday*, Roma, Pont. Institutum Studiorum Orientalium, 1973.

⁷ „Най-накрая, успях да събера почти всички мои статии, дори и най-ранните – от „Известии Одеского Библиографического Общества“, намериха се случайно в Хелзинки“. В писмо до Д. Чижевски от 1969 г. Вж. по-горе.

незаслужено подценявани от самия автор, както и от повлияните от него негови библиографи.

Днес, повече от 30 години след неговата кончина, е възможно да се направи една по-трезва оценка на неговото творчество – още повече, че интересът към неговите текстове не само, че не намалява, напротив увеличава се, както в издаването на редица негови позабравени и редки изследвания, така и в непрекъснатото ползване и работа върху неговите материали. У Блейн има един въпрос, който е поставен за разрешаване от бъдещи изследователи и библиографи на отец Флоровски, именно новите издания на текстовете, главно в Русия, след промените в края на 80 години.⁸ Прави впечатление обаче, че такива издания има не само в Русия, но и в Гърция, България, както и в други страни – Сърбия, Румъния, Франция, Италия, Китай и т.н. След събирането на всички тези данни, свързани с публикуването на текстовете на отца, е любопитно да се направи един анализ на езиците (оригиналните и на следващите издания), на местата в които са публикувани (страни, списания, тематика и т.н.), въпросът за преводачите и т.н. При един такъв анализ може да се извлече доста интересна информация за творческата биография на отца, включително трудности и невъзможност за публикуване, недопускане на негови текстове в определени списания, зависимост от темите на деня и т.н. Пролічвава и усилието на отца непрекъснато да поддържа едно високо богословско ниво, без да изневерява на вярата и съвестта си. Той е един *достоверен свидетел*, по примера на светците, които най-много обича: св. Серафим Саровски, св. Тихон Задонски, св. Филарет Московски и др.

⁸ Блейн, А. с. 368.

Статии

Разговор, текст, събитие. Методът „Флоровски“. – В: Протоiereй Георги Флоровски (1893-1979) : In Мemогiам. Сборник с доклади от Годината на Флоровски (съст. П. Павлов). С., 2012, с. 9-24.

В богословието на о. Флоровски, верността към светоотеческото Предание е основният творчески принцип. В текстовете му лесно може да се види личностният принцип, връзката между текста и автора. Ето защо, оценката на неговите трудове трябва да се прави успоредно с всеобхватно проучване на неговата личност и живот.

Православният мироглед на Флоровски извира от вярата му в историчността на християнството и Църквата. Така той критикува онези религиозни и философски учения, които проповядват а-историчност. Когато символизмът покрива или заменя историята, тогава неизбежно реалният образ на Богочовека Христос избледнява и изчезва. Православното Предание съдържа истината. То трябва да се подчертава и да се отличава от псевдо-православните „предания“ на софиологията, филетизма, романтизма и др.

В своята критика на софиологията Флоровски използва чисто научно-изследователски подход, без позоваване на конкретни лица. Богословието на о. Флоровски разкрива по един особен начин преодоляването на персонализма в съборния опит на Църквата и живота в Христа

Новата софиология: естетика срещу история (Богословие и философия). – В: Протоiereй Георги Флоровски (1893-1979) : In Мemогiам. Сборник с доклади от Годината на Флоровски (съст. П. Павлов). С., 2012, с. 231-249.

В религиозната философия на ХХ век, въпросите свързани с естетиката имат специално място, в отговор на засилването на кризисно-деструктивните явления в областта на културата. Тези въпроси са от значителен интерес за Вл. Соловьов и неговите

последователи: Флоренски, Булгаков, Бердяев и др. В забележителната си творба „Спорът за немския идеализъм“, о. Георги Флоровски прави много последователна критика на идеалистическите и естетическите тенденции. Идеализмът отрича реалността на времето. За идеализма то е непълнота или миниатюризация, разпиляване на вечността. Следователно историята не съществува като събитие. Историята е само символ.

О. Сергей Булгаков черпи софиологията си от текстовете на своя приятел, духовен отец и колега Павел Флоренски. Това влияние е очевидно, то е не само интелектуално, но и психологическо, емоционално и пр. Според Флоренски и неговия приятел и сътрудник Сергей Булгаков (особено в „Светъ невечерний“, М., 1917), *София* е на границата между божествения и земния свят. Тя притежава основния дар да съчетава и хармонизира всичко в света.

От особен интерес в мисълта на Флоренски е възможността за разглеждане на *София* като прототип на концепцията за „Светая Русь“, това постоянно акцентирание върху женския творчески принцип, върху централното място на „София“ и „Светая Русь“ като майка, като посредник между небето и земята, като спасител на света.

В младостта си, Флоровски харесва текстовете на Флоренски и е впечатлен от статута му на учител и обществен деятел. Основната тенденция на по-късните му критики обаче е липсата на историчност и християнското разбиране за времето. Според о. Флоровски, времето за Флоренски е тъга, а не подвиг – време, което пълзи и измъчва душата. За него историческа перспектива не е реална. Историческите позовавания в текстовете на Флоренски винаги са случайни и произволни.

Полемиката на о. Георги с Булгаков е подобна, когато той опровергава тенденцията на учителя си към а-историчност в контекста на спора за *София*. Всъщност софиологията на Булгаков е

нео-православна естетика. В нейния център, както и при Флоренски, е учението за иконата, която Булгаков вижда главно като антиномичен феномен.

Time and Themporality: Anthropological dimensions of Time, according to Fr. Georges Flororvsky. – In: Orthodox Theology and the Sciences (P. Pavlov and S. Tanev, Eds., G. Dragas, Gen. Ed.,). NewRome Press LLC, Columbia, Missouri, USA, p. 185-201. ISBN 978-1-939028-11-2
http://orthodoxyandscience.org/wp-content/uploads/Pavlov_English_short_web_version.pdf

Пространства на свещеното бездействие (Литургия и йеротопия). – *Християнство и култура*, бр. 72, 2012, с. 95-100.
http://www.hkultura.com/db_text/2012_72.pdf#page=87

The Theology as Biography – an Attempt for Reconsideration of Fr. George Florovsky`s Sofia period. Monreal, Canada, 2011.

Any examination of Fr. George Florovsky`s complete works would necessarily require the examination of his specific personal history and existential paths. This is necessary because for him everything is *personal*⁹ and *historical*, i.e. everything passes through his personal involvement in the event. In fact, these are two of the fundamental points providing the fabric of his Christian Theology: personalism and historicity. These two anchoring points are at the basis of Fr. George`s research approach. It is not about historical theology, but about a theology of the event and of the history – a theology, that could

⁹ Cf. The Lost Scriptural Mind. In Bible, Church, Tradition, CW vol. 1. About the personalistic attitude of Fr. Florovsky, there are some very insightful personal impressions and observations by Metr. Antony of Surozh. See below.

be characterized by a remarkable confidence. Fr. George clearly knows who he is, what he desires, what he should and could do. He does not only believe, he simply knows. For him, there are no dilemmas. Where does this confidence come from? Is it possible to be explained?

The charisma of Fr. Florovsky is unquestionable, but I believe that there is something more than that, something that is based on his innate and profound understanding of the universal character of Orthodoxy, which results in a total absence of ethnophiletism. That seems to be precisely what distinguished him from the rest of the "Parisian theologians" and made him a real dissident among them.¹⁰ Was not that total absence of ethnophiletism the major reason for writing the *Ways*? In his criticism of the book, N. Berdyaev wrote:

His book is in essence a condemnation of the Russian soul. The author is a Byzantine, he does not love the Russian, and a "Russian Christianity" is repulsive to him, although it remains unclear, why would a "Byzantine Christianity" be any better before the judgement of Christian universalism.¹¹

This paper emphasizes the case of Fr. G. Florovsky in exploring the specific personal way of emergence of a truly catholic Christian or Christian cosmopolitan. It focuses on the role of his family and birthplace – the city of Odessa. But most importantly, it focuses on the specific circumstances of the insufficiently studied (early) period of the life and work of Fr. G. Florovsky - the period of his stay in Sofia. This period is quite noteworthy that since in this period early period, Florovsky raises issues that will be further developed in all the years until the end of his life. If these works have not received enough attention so far, it is mainly due to the difficulty in using the Bulgarian, and even the Russian language, as well as due to the lack of a meaningful promotion of these texts. Not to mention that long ago the

¹⁰ Cf. Shmeman, A. In memory of fr. George Florovsky.

¹¹ Nikolai Berdyaev, *Ortodoksia and Humanness: (Prot. Georgii Florovskii. Puti russkogo bogosloviya)*. Journal *Put'*, apr.-july, 1937, No. 53, p. 53-65.

collections and the journals, where they were published, became a bibliographical rarity. However, it appears that many of the problems on which he worked after that in different circumstances are posed more directly and with greater clarity and sharpness exactly during this same period. Obviously, this is one of the most creative periods in Florovsky's life. It is puzzling however, why in his lifetime he was forced to justify his participation in the Eurasian editions. He has nothing to be ashamed of, because in all of these texts he is as entirely true to himself. It is time for the 'Eurasian' articles to be published, so that there were no speculations over this issue anymore.

Fr. George's charisma is undeniable, but some of the success of his theological works, I believe, is due to his personal history – the place of birth and growth, the family, the age, the emigration environment in Bulgaria and its posterior path more and more toward the West. His characteristic cosmopolitanism, or Catholicity, to make it more precise, is based on the Roman-Christian heritage of the Black Sea shore and the Balkans. Sofia has always been not only a centre of the Balkans, but also the actual centre of the Greco-Roman Christianity; the boundary between the two classical languages - Greek and Latin. It is exactly here where the third sacred language of Christianity – Slavo-bulgarian – will emerge. Odessos (modern Varna) is one of the places visited first by St. Andrew the First-called during his evangelizing journey in Scythia. Ever since 57 AD there was a bishop here. On the other shore of the Black Sea, in Odessa, there was a continuation of the apostolic heritage. Fr. George Florovsky should be seen as one bearing the 'first' fruits of this heritage.

Богословие отца Георгия Флоровского и его наследие сегодня. – В: Русская философия в горизонте современного мира 14-17 юли 2009, София. (Под печат)

Статията е посветена на 30-годишнината от кончината на отец Георги Флоровски и подчертава основните приноси в неговото богословско наследство. Същевременно се обръща внимание и на ролята на гр. София за неговото израстване като богослов и писател. В направената равностметка, послучай годишнината е направена констатацията, че все още сме длъжници пред него и че той все още, въпреки многобройните издания, си остава „големият непознат“ в православно богословие на XX век.

Богословие и култура (Българският опит). В: Православие и постмодернизъм, С., 2010, с. 169-177.

Богословието винаги е насочено към света, то не е само за вътрешно ползване в Църквата. Отношението между християнството и културата никога не се разглежда абстрактно. Културата за която се говори е винаги някоя определена култура. В статията са разгледани два класически примера на среща между богословие и култура. Първият е срещата с елинизма, особено в опита на св. отци Кападокийци, а вторият опитът на Средновековната българска държава. Очертани са и възможностите, и необходимостта от една подобна среща и днес.

Зависимостта от тайните служби като проблем за българското богословие. С., 10.11.2011 г.(Под печат)

Тази статия е посветена на въпроса за ролята на ДС в живота на българското богословие през комунистическия период. Основна теза е, че всяка зависимост е невъзможност за богословие, но особено зависимостта от тайни служби и организации. Богословието е дар и висша цунност, която не бива с лека ръка да бъде заменяна с някакви временни облаги и предимства. Нещо

повече създаването на втора самоличност у богослова-агент води до онтологичен проблем и загуба на идентичност. „Ако кажем, че имаме общение с Него, а ходим в тъмнината, ние лъжем и не постъпваме по истината“ (1Иоан 1:6). В края на статията се правят сравнения по предложената тема с моменти от творчеството на поетите Константин Павлов и Борис Христов.

Мисионерският подвиг от времето на отец Александър Мен и двадесет години по-късно „Мисия невъзможна“ (Международна конференция в чест на о. Александър Мен, януари 2010). – В: Библиестика и диалог. Изследвания и студии, Сборник, т. V, С., 2013. (Под печат)

Текстът е посветен на 20-годишнината от убийството на о. Александър Мен и прави анализ на възможностите за пастирско и мисионерско служение по времето на комунизма. 70-те и 80-те години на миналия век в Съветския съюз се характеризират с пълната замяна на Църквата от „религията“ на комунизма. Именно в едно такова време и на токова място се пада жребият да служи на о. Александър. Дали нещо се е променило от тогава насетне? Какви са условията днес за мисия и православно свидетелство? Животът и смъртта на о. Александър Мен стоят като въпроси с неудобен отговор. Проблемът с контекста на о. Мен е, че този контекст задава неумолими въпроси в нашия контекст. Силата на мъченичеството е в неговата а-контекстуалност.

Университетът на Св. Климент според неговия Ректор о. Стефан Цанков. С., 2008. (под печат)

Текстът е написан послучай 120-годишнината на СУ „Св. Климент Охридски“ и 85-годишнината на Богословския факултете,

и е посветен на първия декан на факултета и единствения ректор-богослов в историята на Университета. В статията се прави връзка между заветите на св. Климент Охридски и делото на о. Стефан като Ректор на неговия, на св. Климент, Университет.

Драмата на българския академичен богослов. С., 2008. (под печат)

Тази статия е посветена на проф. Тодор Събев, църковен историк и дипломат. Животът и делото му са погледнати през призмата на Преданието, както и в контекста на неговото лично време. Като водещо начало са думите на о. Георги Флоровски: „Внимавайте, защото ретроспекцията крие своите опасности. Тя ни прави уязвими за „оптическите илюзии“. От определена гледна точка дадени аспекти от миналото могат да бъдат видени в преувеличен и изопачен вид“

Пътища на съвременното богословие: светоотеческо предание или псевдоморфоза (опитът на ХХ век). – В: Науката в основата на глобализацията през ХХI век. Международна научна конференция на СУБ, 1-2 юни 2006 г., Ст. Загора: Сборник материали, т. V, 2006, с. 142-146.

Статията е опит да се осмисли съвременната ситуация в православно богословие и да бъдат очертани подводните камъни по пътя към светоотеческото предание. Идеологията, независимо от какъв характер, е смърт за богословието. Неговата сила е в църковността, в съборността. Основна задача пред съвременното православно богословие е именно възцърковяването и възстановяването на съборността.

Векът на св. Григорий Палама и нашият век. – В: Межд. научна конференция „Предизвикателствата пред Българската наука и Европейското изследователско пространство“, 5-6 юни 2008 г.
http://www.sustz.com/Proceeding08/Papers/THEOLOGICAL%20STUDIES/Pavlov_Pavel.pdf